

Ο άγ. Ιωάννης Χρυσόστομος και η ηθική της γλώσσας

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Από τον Όμηρο θυμόμαστε τη συχνά επαναλαμβανόμενη φράση «ποιόν σε έπος φύγεν έρκος οδόντων» (ποιά λέξη, ποιά λόγια άφησες να βγουν από το στόμα σου). Ο Χρυσόστομος παίρνει τη φράση αυτή, τη συμπληρώνει με το δικό του τρόπο και δημιουργεί μία πολύ παραστατική εικόνα για το πως ο Θεός έδωσε στον άνθρωπο δύο στάδια ελέγχου των λόγων που βγαίνουν από το στόμα του: τα δόντια και τα χείλη. Μ' αυτούς τους δύο φραγμούς, κατά τον Χρυσόστομο, μπορεί κανείς να χαλιναγωγήσει τα λόγια του: «Διπλώ τειχίω περιέβαλεν την γλώσσαν ο Θεός, τω των οδόντων διαφράγματι και τη των χειλέων περιβολή, ίνα μη ραδίως και απερισκέπτως εκφέρη τα ρήματα τα μη προσήκοντα. Χαλίνωσον αυτήν ένδον» (ΕΠΕ 30, 538).

Ο Χρυσόστομος επιμένει πολύ στο κακό που μπορούν να κάνουν τα άκριτα λόγια, οι λεκτικές απρέπειες και επιθέσεις, οι κακολογίες, οι δυσφημήσεις, τα γλωσσικά ατοπήματα ενός «απύλωτου στόματος», που λέει από παλιά και μέχρι σήμερα ο λαός μας: «Απώλοντο μη φυλάξαντες τα εαυτών στόματα» (ΕΠΕ 7, 298) και «Της απωλείας της ψυχής έστιν αρχή το αφύλακτον έχειν στόμα» (ΕΠΕ 1, 562). Οι φράσεις του Χρυσοστόμου, με την απaráμιλλη τέχνη του λόγου του, ακούγονται άλλοτε σαν αρχαία επιγράμματα κι άλλοτε πάλι σαν λαϊκά ρητά ή παροιμίες. Τα σχόλια του Χρυσοστόμου (ΕΠΕ 30, 534-6): «Ουδέν γαρ ούτως επιτήδειον όργανον

προς την απάτην και απώλειαν ημετέραν ως γλώττα ακόλαστος και στόμα αθύρωτον».

Αυτό που θέλει να περάσει στον χριστιανό ο Χρυσόστομος είναι ένα «ήθος της γλώσσας», ένα γλωσσικό ήθος που πρέπει να διέπει τη γλωσσική διαπαιδαγώγηση των νέων: Όχι στις διαβολές· όχι στις ύβρεις· όχι στα κουτσομπολιά, όχι στις βωμολοχίες. Σεβασμό στην ιερότητα της γλώσσας, ευπρέπεια, σεμνότητα, διακριτικότητα: «Ρήματα παιδεύοντες το παιδίον, φθέγγεσθαι σεμνά και ευσεβή. Μη τοίνυν έστω τάφος το στόμα σου, αλλά θησαυρός (ΕΠΕ 5, 228). Παιδεύωμεν ουν την γλώτταν εύφημον είναι· «παύσον γαρ», φησί, «την γλώσσάν σου από κακού». Ου γαρ διά τούτο αυτήν έδωκεν ο Θεός, ίνα κατηγορώμεν, ίνα υβρίζομεν, ίνα αλλήλους διαβάλλωμεν, αλλ' ίνα τον Θεόν υμνώμεν, ίνα ταύτα λαλώμεν, α δίδωσι χάριν τοις ακούουσι, τα προς οικοδομήν, τα προς ωφέλειαν» (ΕΠΕ 24, 224).

Όπως είναι φανερό, ο Χρυσόστομος δεν αναφέρεται απλώς στην αποφυγή αισχρολογιών και ύβρεων, σ' ένα γλωσσικό καθωσπρεπισμό δηλ., αλλά σ' ένα βαθύτερο «ήθος γλώσσας», όπου δεν έχει θέση κάθε είδους γλωσσική αναξιοπρέπεια, ευτέλεια ή παρεκτροπή.

Μιλώντας, όμως, για ήθος και ηθική γλώσσας, όπως τη διδάσκει ο Χρυσόστομος οδηγούμεθα αυτομάτως στο πρόβλημα της γλωσσικής χαλιναγώγησης, της γλωσσικής εγκράτειας και αυτοσυγκράτησης, στο πως μπορεί ο άνθρωπος να ελέγξει τα λόγια του και, δι' αυτών, τα νοήματα. Με ποιόν τρόπο μπορεί μέσω του «πώς» να δαμάσει το «τι» στην όλη γλωσσική επικοινωνία του, εξασφαλίζοντας συγχρόνως αυτό που λέμε «ποιότητα λόγου». Οι σκέψεις του Χρυσοστόμου: «Τον ηθικώτερον γυμνάσωμεν λόγον· παιδεύσωμεν την ημετέραν γλώτταν χαλινόν έχειν και μη πάντα απλώς εκφέρειν τα υπό της διανοίας· μη κακηγορειν τους αδελφούς, μη αλλήλους δάκνειν και κατεσθίειν. Των δακνόντων τα σώματα χείρους εισίν οι διά λόγων τούτο ποιούντες».

Ποιός θα μας προφυλάξει από την γλωσσική ακράτεια, από την αμετροέπεια και από τα δεινά που αυτή επιφέρει; Ο λογισμός, η σκέψη και η περίσκεψη, απαντά ο Χρυσόστομος. Τα λόγια του Χρυσοστόμου: «Τίς δ' αν γένοιτο φυλακή άλλη ο λογισμός (...); Τούτον στήσον πυλωρόν και φύλακα και ουδέποτε ανοίξει την θύραν ταύτην ακαίρως, αλλ' εις καιρόν και επί κέρδει και μυρίοις αγαθοίς» (ΕΠΕ 7, 302). Για να προσθέσει στοχαστικά ο σοφός Πατέρας της Εκκλησίας πως και η σιωπή έχει τη θέση της στον άνθρωπο. Είναι κι αυτή τρόπος επικοινωνίας και μάλιστα ιδιαίτερα δηλωτικός και έντονος: «Έστι γαρ ότε η σιγή μάλλον ωφέλησε λαλιάς, ώπερ και λαλιά μάλλον σιγής. Διά δη τούτο και ο σοφώτατος εκείνος έλεγε : «Καιρός του σιγήσαι και καιρός του λαλήσαι (...)» και πιο επιγραμματικά: «τότε γαρ δει φθέγγεσθαι μόνον, όταν της σιγής τα λεγόμενα χρησιμώτερα η» (ΕΠΕ 7,

«Ο την γλώτταν χρυσορρήμων» Ιωάννης, ο πνευματικός αυτός κολοσσός, δεν επιβλήθηκε μόνο για τη δύναμη της σκέψης του και τα απaráμιλλα διδάγματα της ορθοδόξου πνευματικότητας που συνέλαβε, αλλά και για τη βαθιά γνώση και δημιουργική αξιοποίηση της ελληνικής γλώσσας. Σπάνια η θεολογική πένα έφθασε σε τόσο υψηλό επίπεδο εκφραστικής δύναμης είτε στις ευχές της Θείας Λειτουργίας είτε στην εξήγηση των Ευαγγελίων είτε στις καθαρά θεολογικές πραγματείες του. Η ευστοχία των λέξεων που χρησιμοποιεί στον δύσβατο χώρο των χαρακτηρισμών και ιδιοτήτων, δηλ. στο χώρο του επιθέτου, ιδίως στις αναφορές στα πρόσωπα της Τριαδικής θεότητας, δείχνει το μέγεθος της γλωσσικής του ικανότητας. Το ίδιο παρατηρείται και στη δημιουργία νεολογισμών που ξεπερνούν τα όρια της συμβατικής γλώσσας. Όμοια κινείται και στον καθοριστικό για την επικοινωνία χώρο του ρήματος. Και βέβαια όλα αυτά συνδυασμένα με το χάρισμα της ποιητικότητας του λόγου, τη δύσκολη τεχνική του ρυθμού, το παιχνίδι της συνηχίας, την αξιοποίηση του συντακτικού παραλληλισμού και της μεταφοράς που κάνουν τον λόγο ελκυστικό παράλληλα προς τον λεπτό διανοητικό πλούτο και τη ρώμη των επιχειρημάτων του, όταν χρειάζεται να υποστηρίξει δογματικά θέματα.

Η γραφή, το ύφος και η ποιότητα του χρυσοστομικού λόγου συναγωνίζονται τη δυναμικότητα της γλώσσας του Παύλου και την ποιητικότητα των στίχων του Γρηγορίου του Θεολόγου.

(Χρυσοστομικό Συμπόσιο, Εκδόσεις Αποστολική Διακονία, σ.583-587)